ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

της 19ης Φεβρουαρίου 2002 *

Στην υπόθεση C-35/99,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση του Pretore di Pinerolo (Ιταλία) προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 234 ΕΚ), με την οποία ζητείται, στο πλαίσιο της ποινικής δίκης που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου κατά

Manuele Arduino,

παρισταμένων των:

Diego Dessi,

Giovanni Bertolotto

και

Compagnia Assicuratrice RAS SpA,

η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία του άρθρου 85 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 81 ΕΚ),

* Γλώσσα διαδικασίας: η ιταλική.

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

συγκείμενο από τους G. C. Rodríguez Iglesias, Πρόεδρο, P. Jann, F. Macken, N. Colneric και S. von Bahr, προέδρους τμήματος, C. Gulmann, D. A. O. Edward, A. La Pergola, J.-P. Puissochet, M. Wathelet (εισηγητή), R. Schintgen, B. Σκουρή και J. N. Cunha Rodrigues, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: P. Léger
γραμματέας: H. A. Rühl, κύριος υπάλληλος διοικήσεως,

λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

— η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον U. Leanza, επικουρούμενο από τον L. Daniele, εμπειρογνώμονα στην Υπηρεσία Διπλωματικών Διαφορών του Υπουργείου Εξωτερικών,

— η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την K. Rispal-Bellanger και τον D. Colas,

— η Φινλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον H. Rotkirch και την T. Pynnä,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από την L. Pignataro,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις προφορικές παρατηρήσεις του D. Dessi, εκπροσωπούμενου από τον G. Scassellatti Sforzolini, avvocato, της Ιταλικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπούμενης από τον M. Fiorilli, avvocato dello Stato, της Γερμανικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπούμενης από τον A. Dittrich, της Γαλλικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπούμενης από τον D. Colas, και της Επιτροπής, εκπροσωπούμενης από την L. Pignataro, κατά τη συνεδρίαση της 12ης Δεκεμβρίου 2000,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 10ης Ιουλίου 2001,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Με διάταξη της 13ης Ιανουαρίου 1999, που περιήλθε στο Δικαστήριο στις 9 Φεβρουαρίου 1999, ο Pretore di Pinerolo, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 234 ΕΚ), υπέβαλε δύο προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία του άρθρου 85 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 81 ΕΚ).

2 Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν στο πλαίσιο της εκκαθαρίσεως δαπανών σχετικών με την ποινική διαδικασία που κινήθηκε κατά του M. Arduino.

Το εθνικό νομικό πλαίσιο

3 Το βασικό κείμενο που διέπει το επάγγελμα του δικηγόρου στην Ιταλία είναι το βασιλικό διάταγμα 1578 της 27ης Νοεμβρίου 1933 (GURI αριθ. 281, της 5ης Δεκεμβρίου 1933), που κατέστη ο νόμος 36 της 22ας Ιανουαρίου 1934 (GURI αριθ. 24, της 30ής Ιανουαρίου 1934), όπως τροποποιήθηκε εν συνεχεία (στο εξής: βασιλικό νομοθετικό διάταγμα).

4 Ο δικηγόρος ασκεί ελευθέριο επάγγελμα συνιστάμενο στη δραστηριότητα της εκπροσωπήσεως και παροχής νομικής βοήθειας στις πολιτικές, ποινικές και διοικητικές διαδικασίες. Στην Ιταλία, η δραστηριότητα αυτή ανατίθεται αποκλειστικά στους δικηγόρους των οποίων η παρέμβαση, κατά γενικό κανόνα, είναι υποχρεωτική (άρθρο 82 του ιταλικού Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας).

5 Το Consiglio nazionale forense (Εθνικό Συμβούλιο Δικηγόρων, στο εξής: CNF) διέπεται από τα άρθρα 52 έως 55 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος. Δημιουργήθηκε υπό την αρμοδιότητα του Υπουργού Δικαιοσύνης (στο εξής: υπουργό) και αποτελείται από δικηγόρους οι οποίοι εκλέγονται από τους συναδέλφους τους, ένας ανά εφετειακή περιφέρεια.

6 Το άρθρο 57 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος προβλέπει ότι τα κριτήρια για τον προσδιορισμό των αμοιβών και αποζημιώσεων που οφείλονται στους δικηγόρους και τους procuratori (δικολάβους) στον αστικό, ποινικό και εξωδικαστικό τομέα ορίζονται ανά διετία με απόφαση του CNF. Αφού υπήρξε αντικείμενο αποφάσεων του CNF, ο πίνακας αμοιβών εγκρίθηκε από τον υπουργό κατόπιν γνωμοδοτήσεως του Comitato interministeriale dei prezzi (διυπουργικής επιτροπής τιμών, στο εξής: CIP), δυνάμει του άρθρου 14, εικοστό εδάφιο, του νόμου 887 της 22ας Δεκεμβρίου 1984 (GURI, τακτικό συμπλήρωμα, αριθ. 356, της 29ης Δεκεμβρίου 1984) και διαβουλεύσεως του Συμβουλίου της Επικρατείας, δυνάμει του άρθρου 17, παράγραφος 3, του νόμου 400, της 23ης Αυγούστου 1988 (GURI, τακτικό συμπλήρωμα, αριθ. 214, της 12ης Σεπτεμβρίου 1988).

7 Το άρθρο 58 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος διευκρινίζει ότι τα κριτήρια του άρθρου 57 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος καθορίζονται σε σχέση με την αξία του αντικειμένου των διαφορών και τον βαθμό δικαιοδοσίας της επιληφθείσας αρχής καθώς και, για τις ποινικές διαδικασίες, σε σχέση με τη διάρκειά τους. Για κάθε πράξη ή σειρά πράξεων, πρέπει να καθορίζονται ανώτατο και κατώτατο όριο.

8 Κατά το άρθρο 60 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος, η εκκαθάριση των αμοιβών γίνεται από τη δικαστική αρχή βάσει των κριτηρίων του άρθρου 57 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος, λαμβάνοντας υπόψη τη σοβαρότητα και τον αριθμό των εξετασθέντων ζητημάτων.

9 Η εκκαθάριση αυτή πρέπει να είναι εντός των ανωτάτων και κατωτάτων ορίων που ορίζει το άρθρο 58 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος. Ωστόσο, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, λαμβανομένου υπόψη του εξαιρετικού χαρακτήρα των διαφορών και όταν η ουσιαστική αξία της παρασχεθείσας υπηρεσίας δικαιολογεί τούτο, ο δικαστής μπορεί να υπερβεί το ανώτατο όριο. Αντιθέτως, όταν προκύπτει ότι η υπόθεση μπορεί να διεκπεραιωθεί ευχερώς, μπορεί να καθορίζει αμοιβές χαμηλότερες από το κατώτατο όριο. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις, η απόφαση του δικαστή πρέπει να αιτιολογείται.

10 Ο επίδικος στην κύρια δίκη πίνακας δικηγορικών αμοιβών προκύπτει από την απόφαση της 12ης Ιουνίου 1993 του CNF, που τροποποιήθηκε στις 29 Σεπτεμβρίου 1994 (στο εξής: απόφαση του CNF), και εγκρίθηκε με την υπουργική απόφαση 585 της 5ης Οκτωβρίου 1994 (GURI αριθ. 247, της 21ης Οκτωβρίου 1994). Το άρθρο 2 της αποφάσεως αυτής προβλέπει ότι «οι αυξήσεις που προβλέπονται στους συνημμένους πίνακες θα εφαρμόζονται κατά 50 % από 1ης Οκτωβρίου 1994 και κατά το υπόλοιπο 50 % από 1ης Απριλίου 1995». Η διαχρονικά κλιμακούμενη αυτή αύξηση οφείλεται στις παρατηρήσεις του CIP, αφού η επιτροπή αυτή έλαβε ειδικότερα υπόψη την άνοδο του πληθωρισμού. Προτού εγκρίνει τον πίνακα, ο υπουργός έλαβε εκ νέου τη γνώμη του CNF, το οποίο, στη συνεδρίασή του της 29ης Σεπτεμβρίου 1994, δέχθηκε την πρόταση ετεροχρονισμού εφαρμογής του πίνακα.

11 Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της αποφάσεως του CNF απαγορεύει την παρέκκλιση από τα ορισθέντα κατώτατα όρια για τις αμοιβές των δικηγόρων και τα δικαιώματα και τις αμοιβές των δικολάβων. Ωστόσο, στην περίπτωση κατά την οποία, λόγω ειδικών περιστάσεων της υποθέσεως, προκύπτει προφανής δυσαναλογία μεταξύ των παρεχομένων υπηρεσιών του δικηγόρου ή του δικολάβου και των αμοιβών που προβλέπουν οι πίνακες, η παράγραφος 2 του ίδιου άρθρου επιτρέπει την υπέρβαση των ανωτάτων ορίων που αναφέρουν οι πίνακες αμοιβών, ακόμη και πέραν του διπλασιασμού που προβλέπει το άρθρο 5, παράγραφος 2, της αποφάσεως του CNF ή, αντιθέτως, τη μείωση κάτω των ελαχίστων ορίων που αναφέρουν οι πίνακες, υπό την προϋπόθεση ότι το ενδιαφερόμενο μέρος προσκομίζει γνωμοδότηση του συμβουλίου του αρμοδίου συλλόγου.

12 Το άρθρο 5 της αποφάσεως του CNF ορίζει τους γενικούς κανόνες εκκαθαρίσεως. Προβλέπει, στην παράγραφο 1, ότι, κατά την εκκαθάριση των αμοιβών που βαρύνουν τον ηττηθέντα διάδικο, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η φύση και η αξία του αντικειμένου της διαφοράς, η σπουδαιότητα και ο αριθμός των αντιμετωπισθέντων ζητημάτων, ο βαθμός δικαιοδοσίας της επιληφθείσας αρχής, η ειδική προσοχή που πρέπει να προσδοθεί στις υπηρεσίες που παρέσχε ο δικηγόρος ενώπιον του δικαστή. Η παράγραφος 2 ορίζει ότι, για τις υποθέσεις που εμφανίζουν ειδική σημασία λόγω των αντιμετωπισθέντων νομικών ζητημάτων, η εκκαθάριση των αμοιβών που βαρύνει τον ηττηθέντα διάδικο μπορεί να ανέλθει στο διπλάσιο των οριζομένων ανωτάτων ορίων. Στην παράγραφο 3 προστίθεται ότι, κατά την εκκαθάριση των αμοιβών που βαρύνουν τον πελάτη, εκτός των κανόνων που αναφέρονται στις προηγούμενες παραγράφους, μπορούν να λαμβάνονται υπόψη τα αποτελέσματα της διαδικασίας και τα ληφθέντα ωφελήματα, ακόμη και μη περιουσιακά, καθώς και το επείγον που εμφανίζουν ενδεχομένως ορισμένες πράξεις που πρέπει να πραγματοποιηθούν. Στις εξαιρετικής σημασίας υποθέσεις, οι αμοιβές μπορούν να καθοριστούν μέχρι το τετραπλάσιο των οριζομένων ανωτάτων ορίων.

Η διαφορά της κύριας δίκης

13 Ο M. Arduino κατηγορήθηκε ενώπιον του Pretore di Pinerolo ότι, από αμέλεια, απερισκεψία ή αδεξιότητα, και κατά παράβαση των νομίμων διατάξεων που διέπουν την οδική κυκλοφορία, προσπέρασε επί τμήματος οδού όπου ο ελιγμός αυτός

δεν επιτρέπεται, το αυτοκίνητο του D. Dessi και συγκρούστηκε μ' αυτό. Ο τελευταίος παρέστη ως πολιτική αγωγή. Κατά τη στιγμή της εκκαθαρίσεως των δικαστικών εξόδων στα οποία υποβλήθηκε ο D. Dessi και στα οποία καταδικάστηκε ο M. Arduino, ο Pretore δεν εφάρμοσε τον πίνακα αμοιβών που εγκρίθηκε με την υπουργική απόφαση 585/94.

14 Κατόπιν αναιρέσεως, το Corte Suprema di cassazione έκρινε ότι η μη εφαρμογή του εν λόγω πίνακα αμοιβών ήταν παράνομη. Με την απόφαση 1363 της 29ης Απριλίου/6ης Ιουλίου 1998, αναίρεσε την απόφαση που εξέδωσε ο Pretore di Pinerolo όσον αφορά τις δαπάνες και την ανέπεμψε επί του σημείου αυτού ενώπιον του ίδιου δικαστηρίου.

15 Ο Pretore di Pinerolo παρατηρεί ότι στην ιταλική έννομη τάξη υπάρχουν δύο αντιφατικά νομολογιακά ρεύματα ως προς το ζήτημα αν ο πίνακας δικηγορικών αμοιβών, που εγκρίθηκε με την υπουργική απόφαση 585/94, συνιστά ή όχι συμφωνία περιοριστική του ανταγωνισμού βάσει του άρθρου 85 της Συνθήκης.

16 Κατά το πρώτο ρεύμα, τα χαρακτηριστικά αυτής της εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως είναι ανάλογα με εκείνα της κανονιστικής ρυθμίσεως του συστήματος αμοιβών των εκτελωνιστών για την οποία εκδόθηκε η απόφαση του Δικαστηρίου της 18ης Ιουνίου 1998, C-35/96, Επιτροπή κατά Ιταλίας (Συλλογή 1998, σ. I-3851). Το CNF είναι ένωση επιχειρήσεων κατά την έννοια του άρθρου 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης και καμιά νόμιμη διάταξη δεν επιβάλλει να λαμβάνονται υπόψη κριτήρια γενικού συμφέροντος κατά τον προσδιορισμό του πίνακα δικηγορικών αμοιβών. Επομένως, ο δικαστής υποχρεούται να μη εφαρμόσει αυτόν τον πίνακα.

17 Κατά το δεύτερο νομολογιακό ρεύμα, ο πίνακας αμοιβών δεν είναι αποτέλεσμα διακριτικής αποφάσεως της εν λόγω επαγγελματικής οργανώσεως. Η παρέμβαση της δημόσιας αρχής διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο τόσο στη φάση της επεξεργασίας, όσο και στη φάση της εγκρίσεως, οπότε δεν υπήρξε ανάθεση εξουσιών εκ μέρους της δημόσιας αρχής σε ιδιώτες επιχειρηματίες που να τους επιτρέπει να καθορίζουν τον πίνακα αμοιβών, κατά παράβαση του άρθρου 85 της Συνθήκης.

18 Στο πλαίσιο αυτό, ο Pretore di Pinerolo αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα εξής προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της απαγορεύσεως του άρθρου 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΚ η απόφαση του CNF, εγκριθείσα με την [υπουργική απόφαση] 585/94, με την οποία καθορίζονται οι δεσμευτικοί πίνακες αμοιβών σχετικά με την επαγγελματική δραστηριότητα των δικηγόρων;

2) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα:

Η περίπτωση αυτή εμπίπτει στη διάταξη περί μη εφαρμογής της απαγορεύσεως βάσει του άρθρου 85, παράγραφος 3, της Συνθήκης;»

Επί του παραδεκτού

19 Η Ιταλική Κυβέρνηση εκφράζει αμφιβολίες ως προς το παραδεκτό της παρούσας προδικαστικής παραπομπής.

20 Πρώτον, διερωτάται ως προς τον πραγματικό χαρακτήρα της διαφοράς της κύριας δίκης.

21 Εξηγεί ότι, κατόπιν της αποφάσεως που εξέδωσε το Corte suprema di cassazione, η ασφαλιστική εταιρία του M. Arduino προέβη στην καταβολή των εξόδων στα οποία υποβλήθηκε ο D. Dessi. Ενόψει του διακανονισμού αυτού, η πολιτική αγωγή δεν συνέχισε τη διαδικασία και ο δικηγόρος του M. Arduino ζήτησε από τον Pretore di Pinerolo να καταργήσει τη δίκη. Στο παρόν στάδιο της διαδικασίας, επομένως, η διαφορά της κύριας δίκης στερείται αντικειμένου.

22 Υπό τις προϋποθέσεις αυτές, η Ιταλική Κυβέρνηση δεν κατανοεί την επιμονή του εθνικού δικαστηρίου που επιθυμεί να εξετασθεί το συμβιβαστό του επίδικου στην κύρια δίκη πίνακα αμοιβών προς το κοινοτικό δίκαιο. Κατ' αυτήν, δεν αποκλείεται ο Pretore di Pinerolo να εκμεταλλεύθηκε την ευκαιρία για να επιλύσει ένα ζήτημα το οποίο αποτελεί αντικείμενο έριδος στην Ιταλία.

23 Δεύτερον, η Ιταλική Κυβέρνηση φρονεί ότι η διάταξη περί παραπομπής δεν περιγράφει επαρκώς το νομικό και πραγματικό πλαίσιο στο οποίο ανέκυψαν τα ερωτήματα. Ο Pretore di Pinerolo δεν ανέφερε τους λόγους για τους οποίους δεν εφάρμοσε τον επίδικο στην κύρια δίκη πίνακα αμοιβών.

24 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο της προβλεπόμενης από το άρθρο 177 της Συνθήκης συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, απόκειται αποκλειστικώς στο εθνικό δικαστήριο που έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη της μέλλουσας να εκδοθεί δικαστικής αποφάσεως να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιομορφίες της υποθέσεως, τόσο την αναγκαιότητα μιας προδικαστικής αποφάσεως για την έκδοση της δικής του αποφάσεως όσο και το λυσιτελές των ερωτημάτων που υποβάλλει στο Δικαστήριο. Συνεπώς, εφόσον τα υποβληθέντα ερωτήματα αφορούν την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου, το Δικαστήριο υποχρεούται, καταρχήν, να απαντήσει (βλ., ιδίως, αποφάσεις της 15ης Δεκεμβρίου 1995, C-415/93, Bosman, Συλλογή 1995, σ. I-4921, σκέψη 59, και της 13ης Μαρτίου 2001, C-379/98, PreussenElektra, Συλλογή 2001, σ. I-2099, σκέψη 38).

25 Εντούτοις, το Δικαστήριο έχει επίσης δεχθεί ότι, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, πρέπει να ερευνά τις συνθήκες υπό τις οποίες του έχουν υποβληθεί τα ερωτήματα από τον εθνικό δικαστή, προκειμένου να ελέγξει κατά πόσον είναι αρμόδιο να απαντήσει (βλ. συναφώς απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 1981, 244/80, Foglia, Συλλογή 1981, σ. 3045, σκέψη 21). Δεν είναι δυνατόν να προβληθεί άρνηση απαντήσεως σε προδικαστικό ερώτημα εθνικού δικαστηρίου παρά μόνον όταν προδήλως προκύπτει ότι η ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου την οποία ζητεί το εθνικό δικαστήριο δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως ή ακόμα όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά ή νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του υποβλήθηκαν (βλ. ιδίως, προπαρατεθείσες αποφάσεις Bosman, σκέψη 61, και PreussenElektra, σκέψη 39).

26 Τούτο όμως δεν συμβαίνει στη περίπτωση της διαφοράς της κύριας δίκης.

27 Πράγματι, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι από τον φάκελο της υποθέσεως της κύριας δίκης προκύπτει ότι αυτή εξακολουθεί να εκκρεμεί ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου και η Ιταλική Κυβέρνηση δεν προσκόμισε την απόδειξη ότι υπάρχει συμφωνία μεταξύ των διαδίκων επί του ζητήματος των δικαστικών εξόδων ώστε να μπορεί να περατωθεί η δίκη.

28 Όσον αφορά τις πληροφορίες που παρέχονται με τη διάταξη περί παραπομπής, προκύπτει από τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν οι κυβερνήσεις των κρατών μελών και η Επιτροπή, σύμφωνα με το άρθρο 20 του Οργανισμού ΕΚ του Δικαστηρίου, ότι οι πληροφορίες αυτές τους έδωσαν τη δυνατότητα να λάβουν λυσιτελώς θέση επί των ερωτημάτων που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο.

29 Εξάλλου, οι πληροφορίες που περιέχονται στη διάταξη περί παραπομπής συμπληρώθηκαν με τις γραπτές παρατηρήσεις οι οποίες κατατέθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου. Όλα τα στοιχεία αυτά, τα οποία περιέχονται στην έκθεση ακροατηρίου, γνωστοποιήθηκαν στις κυβερνήσεις των κρατών μελών και στα λοιπά ενδιαφερόμενα μέρη ενόψει της επ' ακροατηρίου συζητήσεως, κατά την οποία μπόρεσαν, εφόσον χρειάστηκε, να συμπληρώσουν τις παρατηρήσεις τους (βλ. επίσης, υπό το

πνεύμα αυτό, αποφάσεις της 21ης Σεπτεμβρίου 1999, C-67/96, Albany, Συλλογή 1999, σ. I-5751, σκέψη 43, και C-115/97 έως C-117/97, Brentjens', Συλλογή 1999, σ. I-6025, σκέψη 42).

30 Τέλος, οι πληροφορίες που παρέσχε το εθνικό δικαστήριο, συμπληρωθείσες, εφόσον τούτο χρειάστηκε, με τα προαναφερθέντα στοιχεία, παρέχουν στο Δικαστήριο επαρκή γνώση του πραγματικού και κανονιστικού πλαισίου της διαφοράς της κύριας δίκης ώστε να του επιτρέψουν να ερμηνεύσει τους ασκούντες επιρροή κανόνες της Συνθήκης.

31 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι τα ερωτήματα που υπέβαλε ο Pretore di Pinerolo είναι παραδεκτά.

Επί των ερωτημάτων

32 Με τα ερωτήματά του, τα οποία πρέπει να εξετασθούν από κοινού, το εθνικό δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν αν τα άρθρα 5 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρο 10 ΕΚ) και 85 της Συνθήκης εμποδίζουν ένα κράτος μέλος να θεσπίσει νομοθετικό ή κανονιστικό μέτρο το οποίο εγκρίνει, βάσει σχεδίου το οποίο κατάρτισε ο επαγγελματικός σύλλογος δικηγόρων, πίνακα καθορίζοντα τα κατώτατα και τα ανώτατα όρια για τις αμοιβές των μελών του επαγγέλματος, όταν το κρατικό αυτό μέτρο λαμβάνεται στο πλαίσιο διαδικασίας παρόμοιας με εκείνην που προβλέπει η ιταλική νομοθεσία.

33 Προκαταρκτικά, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι, εκτεινόμενο στο σύνολο του εδάφους του κράτους μέλους, το εν λόγω κρατικό μέτρο είναι ικανό να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών κατά την έννοια του άρθρου 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης (βλ., υπό το πνεύμα αυτό, προπαρατεθείσα απόφαση Επιτροπή κατά Ιταλίας, σκέψη 48).

34 Μολονότι είναι αληθές ότι το άρθρο 85 της Συνθήκης, αυτό καθαυτό, ρυθμίζει αποκλειστικά τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων και δεν αφορά τα θεσπιζόμενα από τα κράτη μέλη νομοθετικά ή κανονιστικά μέτρα, ωστόσο, το άρθρο αυτό, σε συνδυασμό προς το άρθρο 5 της Συνθήκης, επιβάλλει στα κράτη μέλη να μη θεσπίζουν ή διατηρούν σε ισχύ μέτρα, έστω και νομοθετικής ή κανονιστικής φύσεως, δυνάμενα να εξουδετερώσουν την πρακτική αποτελεσματικότητα των εφαρμοστέων επί επιχειρήσεων κανόνων ανταγωνισμού [αποφάσεις της 21ης Σεπτεμβρίου 1988, 267/86, Van Eycke, Συλλογή 1988, σ. 4769, σκέψη 16· της 17ης Νοεμβρίου 1993, C-185/91, Reiff, Συλλογή 1993, σ. I-5801, σκέψη 14· της 9ης Ιουνίου 1994, C-153/93, Delta Schiffahrts- und Speditionsgesellschaft, Συλλογή 1994, σ. I-2517, σκέψη 14· της 5ης Οκτωβρίου 1995, C-96/94, Centro Servizi Spediporto, Συλλογή 1995, σ. I-2883, σκέψη 20, και Επιτροπή κατά Ιταλίας, προπαρατεθείσα, σκέψη 53· βλ. επίσης, όσον αφορά το άρθρο 86 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρο 82 ΕΚ), απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 1977, 13/77, GB-Inno-BM, Συλλογή τόμος 1977, σ. 653, σκέψη 31].

35 Όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο, υπάρχει παράβαση των άρθρων 5 και 85 της Συνθήκης όταν κράτος μέλος είτε επιβάλλει ή ευνοεί τη σύναψη συμπράξεων αντιθέτων προς το άρθρο 85 ή ενισχύει τα αποτελέσματα τέτοιων συμπράξεων, είτε αφαιρεί από τη δική του κανονιστική ρύθμιση τον κρατικό της χαρακτήρα, μεταθέτοντας σε ιδιώτες επιχειρηματίες την ευθύνη λήψεως αποφάσεων περί παρεμβάσεως σε οικονομικά θέματα (βλ. προπαρατεθείσες αποφάσεις Van Eycke, σκέψη 16, Reiff, σκέψη 14, και Delta Schiffahrts- und Speditionsgesellschaft, σκέψη 14, Centro Servizi Spediporto, σκέψη 21, και Επιτροπή κατά Ιταλίας, σκέψη 54).

36 Συναφώς, το γεγονός ότι ένα κράτος μέλος επιβάλλει σε μια επαγγελματική οργάνωση την κατάρτιση ενός σχεδίου πίνακα αμοιβών για παροχές υπηρεσιών δεν στερεί αυτομάτως τον τελικώς καταρτισθέντα πίνακα από τον χαρακτήρα του ως κρατικής κανονιστικής ρυθμίσεως.

37 Αυτό συμβαίνει όταν τα μέλη της επαγγελματικής οργανώσεως μπορούν να χαρακτηριστούν ανεξάρτητοι εμπειρογνώμονες των ενδιαφερόμενων επιχειρηματιών και υποχρεούνται, εκ του νόμου, να καθορίζουν τους πίνακες αμοιβών λαμβάνοντας υπόψη όχι μόνο τα συμφέροντα των επιχειρήσεων ή των ενώσεων επιχειρήσεων του τομέα που τους έχει ορίσει, αλλά και το γενικό συμφέρον, καθώς και τα συμφέροντα των επιχειρήσεων των άλλων τομέων ή των χρηστών των εν λόγω υπηρεσιών (βλ., υπό το ίδιο πνεύμα, αποφάσεις Reiff, προπαρατεθείσα, σκέψεις 17 έως 19 και 24· Delta Schiffahrts- und Speditionsgesellschaft, προπαρατεθείσα, σκέψεις 16 έως 18 και 23· της 17ης Οκτωβρίου 1995, C-140/94 έως C-142/94, DIP κ.λπ., Συλλογή 1995, σ. I-3257, σκέψεις 18 και 19, και Επιτροπή κατά Ιταλίας, προπαρατεθείσα, σκέψη 44).

38 Από την περιγραφή του εθνικού νομικού πλαισίου προκύπτει ότι, στην υπόθεση της κύριας δίκης, το ιταλικό κράτος υποχρεώνει το CNF, συγκείμενο αποκλειστικά από δικηγόρους εκλεγμένους από τους συναδέλφους τους, να υποβάλλει κάθε δύο έτη ένα σχέδιο πίνακα δικηγορικών αμοιβών που περιλαμβάνει τα κατώτατα και τα ανώτατα όρια. Μολονότι, βάσει του άρθρου 58 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος, οι αμοιβές και αποζημιώσεις πρέπει να καθορίζονται σε συνάρτηση με την αξία του αντικειμένου των διαφορών, του βαθμού δικαιοδοσίας της επιληφθείσας αρχής και, στις ποινικές υποθέσεις, της διάρκειας των διαδικασιών, το βασιλικό νομοθετικό διάταγμα δεν διαλαμβάνει, σαφώς, κριτήρια γενικού συμφέροντος τα οποία το CNF πρέπει να λαμβάνει υπόψη.

39 Υπό τις προϋποθέσεις αυτές, η επίδικη στην κύρια δίκη εθνική κανονιστική ρύθμιση δεν περιλαμβάνει ούτε διαδικαστικές λεπτομέρειες ούτε ουσιαστικές επιταγές οι οποίες μπορούσαν να διασφαλίσουν, με εύλογη δυνατότητα, ότι το CNF συμπεριφέρεται, κατά την κατάρτιση του σχεδίου του πίνακα αμοιβών, ως φορέας της δημόσιας εξουσίας που ενεργεί για σκοπούς δημοσίου συμφέροντος.

40 Ωστόσο, δεν προκύπτει ότι το ιταλικό Δημόσιο παραιτήθηκε από την άσκηση της εξουσίας του προς λήψη αποφάσεως σε τελευταίο βαθμό ή από τον έλεγχο εφαρμογής του πίνακα αμοιβών, πράγμα που τείνει να επιβεβαιώσει τα αναφερόμενα στη σκέψη 10 της παρούσας αποφάσεως.

41 Πρώτον, το CNF επιφορτίστηκε μόνο με την κατάρτιση σχεδίου πίνακα αμοιβών ο οποίος, αυτός καθαυτό, στερείται δεσμευτικής ισχύος. Ελλείψει εγκρίσεως εκ μέρους του υπουργού, το σχέδιο του πίνακα αμοιβών δεν τίθεται σε ισχύ και ο εγκεκριμένος παλαιός πίνακας εξακολουθεί να εφαρμόζεται. Ως εκ τούτου, ο υπουργός έχει την εξουσία να τροποποιήσει το σχέδιο μέσω του CNF. Εξάλλου, ο υπουργός επικουρείται από δύο δημόσια όργανα, το Συμβούλιο της Επικρατείας και το CIP, τη γνώμη των οποίων οφείλει να λάβει πριν από κάθε έγκριση του πίνακα αμοιβών.

42 Δεύτερον, το άρθρο 60 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος προβλέπει ότι η εκκαθάριση των αμοιβών πραγματοποιείται από τις δικαστικές αρχές με βάση τα κριτήρια του άρθρου 57 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος, λαμβάνοντας

υπόψη τη σοβαρότητα και τον αριθμό των αντιμετωπισθέντων ζητημάτων. Επιπλέον, υπό ορισμένες εξαιρετικές περιστάσεις, ο δικαστής μπορεί, με αιτιολογημένη απόφαση, να παρεκκλίνει από τα οριζόμενα ανώτατα και κατώτατα όρια κατ' εφαρμογήν του άρθρου 58 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος.

43 Υπό τις προϋποθέσεις αυτές, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι το ιταλικό Δημόσιο ανέθεσε σε ιδιώτες επιχειρηματίες την ευθύνης λήψεως αποφάσεων περί παρεμβάσεως σε οικονομικά θέματα, πράγμα που θα είχε ως συνέπεια να αφαιρεί από την επίδικη στην κύρια δίκη κανονιστική ρύθμιση τον κρατικό της χαρακτήρα. Για τους λόγους που εκτίθενται στις σκέψεις 41 και 42 της παρούσας αποφάσεως ούτε μπορεί να του προσάπτεται ότι επιβάλλει ή ευνοεί τη σύναψη συμπράξεων αντίθετων προς το άρθρο 85 της Συνθήκης ή ενισχύει τα αποτελέσματά τους.

44 Επομένως, στα προδικαστικά ερωτήματα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα άρθρα 5 και 85 της Συνθήκης δεν εμποδίζουν ένα κράτος μέλος να θεσπίσει νομοθετικό ή κανονιστικό μέτρο με το οποίο εγκρίνει, βάσει σχεδίου το οποίο κατάρτισε ο επαγγελματικός σύλλογος δικηγόρων, πίνακα καθορίζοντα τα κατώτατα και τα ανώτατα όρια για τις αμοιβές των μελών του επαγγέλματος, όταν το κρατικό αυτό μέτρο λαμβάνεται στο πλαίσιο διαδικασίας παρόμοιας με εκείνην που προβλέπει η ιταλική νομοθεσία.

Επί των δικαστικών εξόδων

45 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η Ιταλική, η Γερμανική, η Γαλλική και η Φινλανδική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή, που κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος, που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε με διάταξη της 13ης Ιανουαρίου 1999 ο Pretore di Pinerolo, αποφαίνεται:

Τα άρθρα 5 και 85 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρα 10 ΕΚ και 81 ΕΚ) δεν εμποδίζουν ένα κράτος μέλος να θεσπίσει νομοθετικό ή κανονιστικό μέτρο με το οποίο εγκρίνει, βάσει σχεδίου το οποίο κατάρτισε ο επαγγελματικός σύλλογος δικηγόρων, πίνακα καθορίζοντα τα κατώτατα και τα ανώτατα όρια για τις αμοιβές των μελών του επαγγέλματος, όταν το κρατικό αυτό μέτρο λαμβάνεται στο πλαίσιο διαδικασίας παρόμοιας με εκείνην που προβλέπει το βασιλικό νομοθετικό διάταγμα 1578, της 27ης Νοεμβρίου 1933, όπως τροποποιήθηκε.

Rodríguez Iglesias	Jann	Macken
Colneric	von Bahr	Gulmann
Edward	La Pergola	Puissochet
Wathelet	Schintgen	Σκουρής
	Cunha Rodrigues	

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 19 Φεβρουαρίου 2002.

Ο Γραμματέας

R. Grass

Ο Πρόεδρος

G. C. Rodríguez Iglesias